

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α
Η

ΕΝ Τῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1915

ΘΕΟΦΙΛΟΥ ΒΟΡΕΑ

Η

Φ Ι Λ Ο Σ Ο Φ Ι Α

ΕΝ Τῷ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΑΝ. ΚΑΡΑΥΓΓΙΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

...

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Α. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1915

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

Τῆς φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμης, ἣτις ἐξετάζει τὰ κάλλιστα καὶ τιμώ-
τατα τοῦ βίου προβλήματα καὶ ἐπιστημονικὴν περὶ τοῦ κόσμου καὶ τοῦ
βίου παρέχει θεωρίαν καὶ ἄπειρον ἐπὶ τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην καὶ
τὸν βίον καθόλου ἀσκεῖ ὁσπὴν, ἐκ παλαιστάτου χρόνου ἀνεγνωρί-
σθη ἡ ὠφέλεια διὸ καὶ σφόδρα ὑμνήθη αὕτη ἀνέκαθεν ὡς ἡ θειο-
τάτη καὶ τιμιωτάτη τῶν ἐπιστημῶν καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλησιν, οἵτι-
τες ἐδημιούργησαν αὐτήν, καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, οἵτινες ἠκο-
λούθησαν ἐκείνοις, τὸ κορύφωμα τῶν ἐπιστημῶν ἐνομιζέτο καὶ τῆς
ὅλης παιδείας ἐθεωρεῖτο τὸ κέντρον καὶ ἡ ἐστία, οὐδὲ ἠδύνατο νὰ
νοηθῆ παρ' ἐκείνοις ἐπιστήμων μὴ τυχῶν παιδείας φιλοσοφικῆς.

Τῆς αὐτῆς δὲ ἡξιούτο ἡ φιλοσοφία τιμῆς καὶ κατὰ τοὺς ἔπειτα
χρόνους, ἀφ' ὅτου δὲ ἰδρύθησαν τὰ πανεπιστήμια, ἡ FACULTAS
ARTIUM, ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολή, ὑπῆρξεν ἡ πηγή, ἐξ ἧς καὶ οἱ
θεολόγοι καὶ οἱ νομικοὶ καὶ οἱ ἰατροὶ ἐλάμβανον τὴν φιλοσοφι-
κὴν στοιχείωσιν (Paulsen, Organisation und Lebensordn. d.
deutsch. Universitäten, ἐν Sybel's Histor. Zeitschr. N. F.,
1881, τευχ. 3).

Πολλῶ μᾶλλον ἀναγνωρίζεται καὶ ἀπαραίτητος θεωρεῖται ἡ φι-
λοσοφικὴ παιδεία κατὰ τοὺς νῦν χρόνους. Πάντες οἱ σοφοὶ ἀναγ-
καιοτάτην νομίζουσι συμπάντων τῶν ἀνθρώπων μάλιστα δὲ τῶν
ἐπιστημόνων τὴν φιλοσοφικὴν παρασκευὴν καὶ αἱ προσηγμένα πολ-
λιτεῖαι ἔχουσι νόμους, καθ' οὓς πάντες οἱ εἰς τὰ πανεπιστήμια φοι-
τῶντες ὀφείλουσι νὰ μετέχωσι φιλοσοφικῆς παιδείας.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΛΛΟΙΣ

Α) ΑΙ ΓΝΩΜΑΙ ΤΩΝ ΣΟΦΩΝ

Ἄλλ' ἵνα μὴ μακρογορῶμεν, λαμβάνομεν ὡς παράδειγμα μόνην τὴν Γερμανίαν, ἐν ἣ τὰ τοιαῦτα εἶναι ἄριστα διατεταγμένα.

<sup>Ἡ φιλοσοφικὴ
παρασκευὴ
τῶν Θεολόγων.</sup>

Ἴδου τίνα γνώμην ἀποφαίνονται ὑποκειμένου λόγου περὶ τῆς φιλοσοφικῆς παιδεύσεως τῶν θεολόγων κράτιστοι τῆς θεολογίας ἐπιστήμονες. Ὁ Hagenbach ἐν τῇ γνωστοτάτῃ αὐτοῦ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ (Ἔκδ. 2. σελ. 75) λέγει «Πάντα τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα εἶναι εἰς τοὺς θεολόγους χρήσιμα, ὅλως δ' ἀπαραίτητα ἡ Λογικὴ καὶ ἡ Ψυχολογία καὶ ἡ Ἠθικὴ καὶ ἡ Φιλοσοφία τῆς θρησκείας».

Ὁ δὲ Heineici διὰ μακρῶν δεικνύων τὴν σχέσιν τῆς Θεολογίας πρὸς τὴν φιλοσοφικὴν Ἠθικὴν καὶ τὴν Λογικὴν καὶ τὴν Ψυχολογίαν καὶ τὴν Φιλοσοφίαν τῆς θρησκείας ἐλέγχει τὴν ἀνάγκην τῆς ἀσχολίας τῶν θεολόγων περὶ τὰ εἰρημένα μαθήματα. Ἐν σελ. 248 τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας (1893) λέγει «Βοηθητικὸν τῆς χριστιανικῆς Ἠθικῆς μάθημα εἶναι ἡ φιλοσοφικὴ Ἠθικὴ, ἥτις ἐρευνᾷ τὰ κατὰ τὴν ἔννοιαν καὶ τοὺς νόμους τῆς τῶν ἀνθρώπων ἠθικότητος, ἅτε συμπληροῦσα καὶ ἐλέγχουσα αὐτήν, ὡς τὴν δογματικὴν συμπληροῖ ἡ φιλοσοφικὴ θεολογία». Ἐν δὲ σελ. 250 παρατηρεῖ περίπου τὰ ἑξῆς: «Τῇ συστηματικῇ Θεολογίᾳ ἡ μὲν Λογικὴ παρέχει τὰς κατ' εἶδος, ἡ δὲ Ψυχολογία τὰς καθ' ὕλην προϋποθέσεις. Ἐκείνη διδάσκει τὴν μεθοδικὴν ἐπεξεργασίαν τῶν ἐννοιῶν, αὕτη δὲ δεικνύει τὰ

κατὰ τοὺς θεμελιώδεις ὅρους καὶ τὰς λειτουργίας τοῦ ψυχικοῦ βίου. Ἄνευ δὲ τῶν μέσων τούτων ἡ συστηματικὴ Θεολογία ἀδυνατεῖ τὸ ἔργον αὐτῆς νὰ ἐπιτελέσῃ». Συνιστᾷ δὲ ὁ **Heinrici** τοῖς θεολόγοις εἰς μελέτην τῶν ἐπιστημῶν τούτων ἄλλα τε βιβλία καὶ τοῦ **Wundt** τὴν τρίτομον φυσιολογικὴν **Ψυχολογίαν** καὶ τὴν τρίτομον **Λογικὴν**. Ἀλλαγῶν δὲ τῆς **Φιλοσοφίας τῆς θρησκείας** ὁ **Heinrici** τὴν ἀνάγκην ἐξαίρων λέγει ὅτι διὰ τῆς ἐπιστήμης ταύτης διωσαυρεῖται μᾶλλον τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁ χαρακτήρ.

Διὰ πολλῶν μακροτέρων τὴν σχέσιν τῆς Θεολογίας πρὸς τὰ παντοῖα φιλοσοφικὰ μαθήματα ἐξετάζων ὁ διάσημος **A. Dorner**, ἤτοι τὴν **Μεταφυσικὴν**, τὴν **Ψυχολογίαν**, τὴν **Θεωρίαν** τῆς γνώσεως καὶ τὴν **Λογικὴν**, τὴν **Φιλοσοφίαν** τῆς θρησκείας, τὴν φιλοσοφικὴν **Ἠθικὴν**, τὴν **Καλολογία**, λέγει ὅτι ὁ θεολόγος ἀνάγκη πάντα νὰ γινώσκῃ τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα. Ἐκ τῆς **Λογικῆς** θὰ μάθῃ τὰ κατὰ τοὺς νόμους καὶ τοὺς κανόνας τῆς διανοήσεως καὶ τὰς ἐπιστημονικὰς μεθόδους καὶ θὰ καταστῇ ἱκανὸς νὰ κατασκευάζῃ ἀκριβεῖς ὁρισμοὺς καὶ δεικνύῃ ὀρθῶς τὴν ἐπιστημονικὴν ὕλην καὶ ὀρθῶς ἀποδεικνύῃ. Ἐκ τῆς **ψυχολογίας** θὰ μάθῃ τὰ κατὰ τὰ ψυχικὰ φαινόμενα καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς νῦν ἡ ἐπιστήμη διδάσκει. Ἡ **Ἠθικὴ** θὰ διδάξῃ αὐτὸν πῶς κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐξετάζονται τὰ ἠθικὰ ζητήματα. Ἡ **Φιλοσοφία τῆς θρησκείας** θὰ δείξῃ αὐτῷ τὰ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν θρησκευμάτων. Ἀπαραίτητος δ' εἶναι τῷ θεολόγῳ καὶ ἡ **Μεταφυσικὴ**. Ἡ θεολογία, λέγει ὁ **Dorner**, παρέχει ἐξ ἀποκαλύψεως περὶ κόσμου θεωρίαν. Ἡ δ' ἀνθρωπίνη διάνοια ἐπιζητεῖ καὶ κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον νὰ νοήσῃ τὰ κατὰ τὸν κόσμον καὶ τὸν βίον. Ὡσαύτως δὲ χρησιμωτάτη ἀποβαίνει τῷ θεολόγῳ ἡ **Καλολογία**. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία, λέγει, πολλὴν ἐχορήγησεν ὕλην εἰς τὴν τέχνην, ὑπάρχει δὲ χριστιανικὴ τέχνη, ἥτις πρόκειται τῷ θεολόγῳ εἰς ἐρμηνείαν καὶ μελέτην.

Ταῦτα λέγει ὁ **Dorner**, καταλήγει δ' εἰς τὸ ἐξῆς συμπέρασμα: «Aus dem Gesagten geht hervor, dass nur derjenige die Theologie gründlich betreiben kann, der im Gebiete der

Philosophie zu Hause ist» ἤτοι «Ἐκ τῶν εἰρημένων συνάγεται ὅτι περὶ τὴν θεολογίαν δύναται ἐπιστημονικῶς νὰ σπουδάξῃ μόνος ὁ τελείως κατέχων τὴν φιλοσοφίαν» (Grundriss der Encyklop. d. Theologie, 1901, σελ. 24-32).

Καὶ νομίζομεν περιττὸν κατόπιν τῶν μαρτυριῶν τούτων νὰ παραπέμφωμεν καὶ εἰς τὸν **Räbiger** (Theologik, σελ. 201 κέξ.) καὶ εἰς τὸν **Luthard** (Dogmatik⁶, σελ. 7) καὶ ὅσοι ἄλλοι πραγματεύονται περὶ τῶν ζητημάτων τούτων.

Πλεῖστος γίνεται τανῦν λόγος καὶ περὶ τῆς φιλοσοφικῆς παρασκευῆς τῶν νομικῶν. ⁶Ἡ φιλοσοφικὴ παρασκευὴ τῶν Νομικῶν.

Εἰς τὸν νομικὸν τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα κρίνονται ἀναγκαιότατα, ἐπειδὴ καὶ ὡς δικηγόρος καὶ ὡς δικαστὴς καὶ ἄλλως συχνότατα προσκρούει οὗτος εἰς ὄρους καὶ γενικὰ προβλήματα, περὶ ἃ διατρίβει ἡ φιλοσοφία.

Ἦδη ὁ μέγας **Λειβνίτιος** ἔλεγε πρὸς τοὺς νομικοὺς: «Ἐννοήσατε ὅτι ἄνευ τῆς φιλοσοφίας τὰ πλεῖστα ζητήματα τῆς ὑμέτερας ἐπιστήμης εἶναι λαβύρινθος ἀδιεξίτητος». Καὶ ὁ πολὺς **Jhering** τὴν ἀξίαν τῆς φιλοσοφικῆς τῶν νομικῶν παιδείσεως ἐδήλωσεν ἐν τῷ περιπύστῳ βιβλίῳ *Der Zweck im Recht* εἰπὼν: «Τὸ ὅτι ἡ παιδείυσις μου συνέπεσε καθ' ὄν χρόνον ἡ φιλοσοφία δὲν ἤξιούτο τῆς προσηκούσης τιμῆς ἐθρήνησα εἶπέρ ποτε ἐν τῇ συντάξει τοῦ παρόντος συγγράμματος. Ὅτι τότε ὑπὸ τοῦ νεανίου ἠμελήθη, ἀδύνατον ἦτο νὰ ἀναπληρωθῇ ὑπὸ τοῦ ὠρίμου ἀνδρός» (Ἔκδ. 2, 1884 ἐν τῷ προλόγῳ). Καὶ ἡ **Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Βερολινίου Πανεπιστημίου** τῷ 1889 προέτρεψε τοὺς φοιτητάς, ἵνα τακτικῶς φοιτῶσιν εἰς τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα (**Brasch Zimmer**, *Wie studiert man Philos.?*, 1909, σελ. 43).

Ἄλλὰ πρὸ πάντων ἀναγκαῖα εἶναι εἰς τοὺς νομικοὺς τρία φιλοσοφικὰ μαθήματα, ἡ **Ψυχολογία**, ἡ **Λογικὴ** καὶ ἡ **Ἠθικὴ** μετὰ τῆς **Κοινωνιολογίας**. Ἡ **Ἠθικὴ** μετὰ τῆς **Κοινωνιολογίας** θὰ γνω-

οίση εἰς τὸν νεαρὸν νομικὸν τὰ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ ἠθους καὶ τῶν ἀρχῶν καὶ τῶν κανόνων τῆς ἠθικότητος καὶ τὰ προβλήματα τῆς βουλήσεως καὶ τὰ κατὰ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας. Ἡ **Λογικὴ** θὰ διδάξη αὐτὸν τὴν μέθοδον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας. Καὶ μηδεὶς εἴπη ὅτι τὸ λογικῶς ἐργάζεσθαι μαθάνει ὁ νομικὸς ὕστερον διὰ τῆς ἀσκήσεως. Μαθάνεται τοῦτο πολλῶ κάλλιον διὰ τῆς διδασκαλίας ἢ διὰ τῆς ἀλόγου τριβῆς. Ἰσχύει καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι ὁ πολὺς **Helmholtz** εἶπε περὶ τῶν φυσιοδιφῶν. «**Τελεσφόρως δύναται νὰ πειραματίζεται μόνος ὁ γινώσκων τὴν θεωρίαν**» (Popularwiss. Vorträge 2, σσμ. 14). — Ἡ δὲ **Ψυχολογία**; Ὁμολογεῖται παρὰ πάντων ὅτι ὁ νομικὸς, ἵνα γένηται ἄξιος τῆς ἑαυτοῦ ἀποστολῆς, οὐ μόνον τοὺς νόμους ἀνάγκη νὰ γινώσκῃ — **Paragraphismus** —, ἀλλὰ καὶ τὸν βίον ὃν οἱ νόμοι ῥυθμίζουσι, τοὺς ἀνθρώπους ὡς ὄντα διανοούμενα καὶ συναισθανόμενα καὶ βουλόμενα καὶ δρῶντα. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα διδάσκει ἡ ψυχολογία.

Ἀπὸ πολλοῦ ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀλήθεια αὕτη, ἐξαίρεται δὲ μάλιστα κατὰ τοὺς νῦν χρόνους, ὅτε καὶ ἴδιον ἐμορφώθη μάθημα, ἡ **Ποινικὴ ψυχολογία**, καὶ ἐκδίδονται βιβλία (οἷον τὸ τοῦ **Wulffen, Psychologie des Verbrechers, 1903, τόμοι 2**), ὧν ἡ κατανόησις ἀδύνατος ἀποβαίνει ἄνευ γνώσεων ψυχολογικῶν.

Πυκναὶ δ' εἶναι ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις καὶ αἱ πρὸς τοὺς φοιτητὰς τῆς Νομικῆς παρακελεύσεις, ἵνα ἐπιμελῶς ἀκροῶνται τῆς ψυχολογίας καὶ ἀρτίως παρασκευάζωνται, διότι οὕτω μόνον δύνανται καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον εὐκολώτερον νὰ κατανοῶσι καὶ εὐδοκιμῶσιν ἐν τῷ σταδίῳ τῷ πρακτικῷ. — Ὁ **Wulffen** ἐν τῷ προειρημένῳ βιβλίῳ ἐκφράζει τὴν ἐλπίδα, ὅτι οἱ μέλλοντες ποινικολόγοι τοῦ λοιποῦ θὰ ἀκούωσιν ἐξάπαντος ψυχολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ (Τόμ. 1, VIII). — Ὁ **Sturm** ἄξιόι, ἵνα οἱ νομικοὶ ἀκούωσι φιλοσοφίαν τοῦ δικαίου καὶ ψυχολογίαν (Psychol. Grundlage des Rechts, 1910, σελ. 62) — Ὁ δὲ πολὺς **Franz v. Liszt**, καθηγητῆς τοῦ ποινικοῦ δικαίου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βερολίνου, ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὑπὸ **Lippmann** ἐκδεδομένου Ἐγχειριδίου ψυχολογίας πρὸς χρῆσιν τῶν νομικῶν (1908) γράφει

τὰ ἐξῆς· «Οἱ πλεῖστοι εἶναι σήμερον πεπεισμένοι ὅτι ὁ περὶ τὰ ποινικὰ ζητήματα διατρίβων νομικὸς ἄνευ βαθείας γνώσεως τῆς ψυχολογίας ἀδύνατον εἶναι νὰ ἐκτελέσῃ τὸ σπουδαιότατον καὶ δυσχερέστατον αὐτοῦ ἔργον. Καὶ ὅμως ὀφείλομεν μετ' αἰσχύνης νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι πλειστάκις ἡ τοιαύτη προσπάθεια ἐλλείπει. Ἴνα λάβωσι τὰς γνώσεις ταύτας οἱ νεαροὶ νομικοί, ἀνάγκη νὰ φοιτῶσιν εἰς ψυχολογικὰ μαθήματα καὶ ἀφιερῶσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν μελέτην ἐγχειριδίων ψυχολογίας».

Καὶ λέγονται ταῦτα ὑπὸ τῶν κορυφῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ δὴ ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα πάντες σχεδὸν τῆς νομικῆς οἱ φοιτηταὶ ἀκούουσι τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα καὶ πολλοὶ αὐτῶν γίνονται διδάκτορες τῆς φιλοσοφίας, πρὶν λάβωσι τὸ πτυχίον τὸ νομικόν.

Ἄλλὰ καὶ παρ' ἡμῖν πάντες οἱ δυνάμενοι νὰ ἔχωσι γνώμην ὁμολογοῦσι τὴν ἀνάγκην τῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεως τῶν νομικῶν. Πρὸ ὀλίγου χρόνου καὶ ἐν τῇ **Βουλῇ** καὶ ἐκτὸς αὐτῆς πολλὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου καὶ ἐλέχθησαν καὶ ἐγράφησαν. Συμφωνεῖ δὲ καὶ ἡ **Νομικὴ Σχολή**. Ἐκθύμως καθηγηταὶ τῆς Σχολῆς ταύτης συνέστησαν εἰς τοὺς νομικοὺς τὴν σπουδὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ κατὰ τὸ πανεπιστημιακὸν τοῦτο ἔτος πλεῖστοι τῶν φοιτητῶν τῆς νομικῆς φοιτῶσιν εἰς τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα.

Καὶ περὶ τῆς ἀνάγκης δὲ τῆς φιλοσοφικῆς παιδεύσεως τῶν **Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν** πολλὰ θὰ ἠδυνάμεθα νὰ εἴπωμεν παρατιθέμενοι γνώμας ἀνδρῶν οἷοι ὁ **Dubois—Reymond** καὶ ὁ **Helmholtz** καὶ ὁ **Ostwald** καὶ ὁ **Haeckel** καὶ ἄλλοι. Ἄλλ' οὐδεμία περὶ τούτου τοῦ πράγματος ὑπάρχει διαφωνία. Ἄλλως τε συνηγοροῦσι καὶ ἄλλοι λόγοι ὑπὲρ τῆς φιλοσοφικῆς μορφώσεως τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν.

⁶Ἡ φιλοσοφικὴ παρασκευὴ τῶν Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν.

Β') ΑΙ ΝΟΜΟΘΕΤΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ.

Οἱ φυσικοὶ καὶ μαθηματικοὶ οὐ μόνον εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν αὐτῶν ἐργασίαν ἔχουσι τῆς φιλοσοφίας ἀνάγκην ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διδασκαλίαν, ὡς καὶ οἱ φιλόλογοι καὶ οἱ θεολόγοι. Οὗτοι πάντες διορίζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον διδάσκαλοι καὶ καθηγηταί. Εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι ἄνευ φιλοσοφικῆς μορφώσεως οὐδεὶς δύναται νὰ εὐδοκιμήσῃ ἐν τῷ ἔργῳ τούτῳ. Καὶ τοῦτο ἐπειδὴ ἡ Ψυχολογία καὶ ἡ Ἠθικὴ καὶ ἡ Λογικὴ γίνονται αἱ ἀσφαλεῖς κρηπίδες, ἐφ' ὧν στηρίζεται σύνολον τὸ παιδαγωγικὸν οἰκοδόμημα. Ἡ Ἠθικὴ δεικνύει τὰ ιδεώδη, ὧν τὴν κατόρθωσιν ἐπιδιώκει ἡ παιδεία· ἡ Ψυχολογία διδάσκει τοὺς νόμους καθ' οὓς ὁ ψυχικὸς βίος ἀναπτύσσεται καὶ ὁ ἄνθρωπος παιδαγωγεῖται. Ἡ Λογικὴ ὑπογράφει τὴν ὀρθὴν μέθοδον τῆς διδασκαλίας.

Περὶ τῶν θεολόγων μάλιστα προκειμένου καὶ ἄλλος λόγος συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτῶν μορφώσεως, ὅτι πολλοὶ αὐτῶν ἀσπάζονται τὸ ἱερατικὸν σχῆμα καὶ ἡ ἀπὸ ἀμβωνος διδασκαλία πρέπει νὰ εἶναι τὸ πρῶτιστον αὐτῶν ὑπόργημα.

Θεολόγων
tentamina pro
licentia, examina
pro ministerio.

Τούτων δὲ πάντων ἔνεκα αἱ προηγημένοι πολιτεῖαι, ὅπερ εἵπομεν, διὰ νομοθετικῶν διατάξεων ὥρισαν καὶ ἰδιαιτέραν φιλοσοφικὴν ἐξέτασιν τῶν θεολόγων καὶ τῶν φιλολόγων καὶ τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν.

Ἐν Γερμανίᾳ ἤδη τῷ 1799 ὠρίσθη, ἵνα οἱ θεολόγοι κατὰ τὰ tentamina pro licentia καὶ examina pro ministerio ἐξετάζωνται εἰς τὴν φιλοσοφίαν (Das Evang. Kirchenrecht d. Preuss. Staates, 1886, II, 350, σημ. 29). Ἐν ταῖς διατάξεσι ταύταις ῥητῶς λέγεται ὅτι ὁ ὑποψήφιος ὀφείλει νὰ ἔχῃ γνῶσιν τῶν φιλοσοφικῶν ἐπιστημῶν, ἰδίᾳ τῆς Λογικῆς, καὶ νὰ ποιῆται ἀσφαλῆ χρῆσιν τῶν λογικῶν κανόνων ἐν τῇ ἀναπτύξει καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῶν χριστιανικῶν ἀληθειῶν. Κρατοῦσι δὲ αἱ διατάξεις αὗται καὶ νῦν. Ἐν τῷ πρῶσσικῷ νόμῳ τῷ κανονίζοντι τὰ τατὰ τὴν μόρφωσιν τῶν κληρικῶν (11 Μαΐου, 1873) λέγεται: «Ὁ ὑποψήφιος ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ καλῶς τὴν Φιλοσοφίαν, τὰ παντοῖα φι-

λοσοφικὰ μαθήματα καὶ τὴν ἱστορίαν τὴν Φιλοσοφίας. Ἐν τοῖς πρώτοις δ' ὀφείλει νὰ γνωρίζῃ τὴν Ψυχολογίαν καὶ τὴν» Λογικὴν (Brasch - Zimmer, σελ. 14).

Ὡσαύτως διὰ νόμου ὀφείλουσιν ἐν Γερμανίᾳ νὰ ὑφίστανται φιλοσοφικὴν ἐξέτασιν οἱ μέλλοντες νὰ διορισθῶσι λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, θεολόγοι καὶ φιλόλογοι καὶ φυσικοὶ καὶ μαθηματικοί. Ἐν Πρωσσίᾳ π.χ. ὁ μέλλον νὰ διδάξῃ ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως ὑφίσταται ἐξέτασιν ἐπαγγελματικὴν (Staatsexamen). Εἶναι δ' ἡ ἐξέτασις αὕτη διττή, γενικὴ καὶ εἰδική.

Ἡ φιλοσοφικὴ ἐξέτασις τῶν φιλολόγων καὶ τῶν θεολόγων καὶ τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν.

Κατὰ δὲ τὴν γενικὴν ἐξέτασιν, ἥτις εἶναι κυρίως φιλοσοφικὴ καὶ παιδαγωγικὴ, ὀφείλουσιν οἱ ὑποψήφιοι νὰ δείξωσιν ὅτι κατέχουσι τὴν Ψυχολογίαν, τὴν Λογικὴν καὶ τὴν Ἱστορίαν τῆς Φιλοσοφίας. Ἰδιαιτέραν δέ, μᾶλλον ἀπηκριβωμένην, φιλοσοφικὴν ἐξέτασιν ὑφίστανται οἱ μέλλοντες νὰ διδάξωσιν ἐν τοῖς γυμνασίοις τὴν φιλοσοφικὴν προπαιδεῖαν (Προβλ. Beier, Die höheren Schulen in Preussen, 1909, σελ. 515 κεξ.).

Οὐδένα δὲ λανθάνει, ὅτι σήμερον πάντες οἱ ἔχοντες γνώμην περὶ τῶν ζητημάτων τούτων ἀποφραίνονται ὅτι ἀμφιλαφέστερον δέον νὰ παρασκευάζωνται φιλοσοφικῶς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ οἱ μέλλοντες τῆς ἐκπαιδεύσεως λειτουργοί, ἰδίᾳ οἱ θεολόγοι (Προβλ. Fouillée, La reforme de l'enseignement par la philosophie, 1900. R. Lehmann, Philos. Propädeutik, 1905, σελ. 13 κεξ. Vaihinger, Die Philos. in der Staatsprüfung, 1906, σελ. 13 κεξ.) (1).

(1) Περὶ τῶν ἰατρῶν οὐδὲν λέγομεν, εἰ καὶ πανταχοῦ ὁμολογεῖται ὅτι καὶ οὗτοι πρέπει νὰ ἔχωσι περὶ κόσμου θεωρίαν, ἣν διδάσκει ἡ φιλοσοφία, ὀφείλουσι δὲ νὰ γνωρίζωσι τὴν Ψυχολογίαν, ἥς ἄνευ ἀδύνατος ἀποβαίνει ἡ ἀκριβὴς γνῶσις τῆς Ψυχιατρικῆς, ὃ δὲ πολὺς Virchow ἄλλοτε εἰς πάντας τοὺς φοιτητὰς τοῦ Βερολινίου Πανεπιστημίου θερμῶς συνέστησε τῆς φιλοσοφίας τὴν σπουδὴν.

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ

Οὕτω σπουδάζουσι πάντες σήμερον περὶ τὴν φιλοσοφίαν. Τὸ «**μηδεὶς ἀφιλοσόφητος εἰσὶτώ**» περὶ πάσης ἰσχύει πανεπιστημιακῆς σχολῆς.

Ἄλλὰ καὶ οἱ πατέρες ἡμῶν κάλλιστα ἐμερίμνησαν περὶ τῆς φιλοσοφικῆς τῶν ἐπιστημῶν παιδείσεως εὐθὺς ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου. Τὸ ἀπὸ 19)31 Μαΐου 1842 Β. Δ. ὥρισεν, ἵνα πασῶν τῶν σχολῶν τοῦ Πανεπιστημίου οἱ φοιτηταί, **φιλόλογοι, φυσικοὶ καὶ μαθηματικοί, θεολόγοι, νομικοί**, ἀκροῶνται τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων καὶ ἐξετάζονται εἰς αὐτὰ (Ἔρθρ. 2α).

Ἄλλὰ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἡ διάταξις αὕτη ἄρδην ἀνετράπη. Διότι

1) Τῇ 20ῃ Ἰανουαρίου 1895 διὰ Β. Δ. **κατηργήθη ἡ γενικὴ ἐξέτασις τῶν νομικῶν.**

2) Ἐν τῷ τελευταίῳ Β. Δ. τοῦ 1912 τῷ κανονίζοντι τὰ τῶν ἐνιαυσίων ἐξετάσεων ἐξ ἀβλεψίας **παρελείφθη ἡ φιλοσοφικὴ ἐξέτασις τῶν φυσικῶν καὶ μαθηματικῶν.**

3) Τὸ δὲ θαυμαστότατον ἐν ᾧ τὸ εἰρημένον Β. Δ. τοῦ 1912 διαρρήδην λέγει ὅτι **οἱ φοιτηταί τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς κατὰ τὴν δευτέραν τμηματικὴν ἐξέτασιν ἐξετάζονται εἰς τὴν φιλοσοφίαν**, ἡ Θεολογικὴ Σχολὴ ἢ μᾶλλον τῶν καθηγητῶν τινες τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, οἵτινες ἐκ προκαταλήψεως κρίνουσιν, ἀπέτρεψαν πέρυσι τοὺς φοιτηταίς ἀπὸ τῆς ἀκροάσεως τῆς Φιλοσοφίας! Δὲν εἶναι φανερόν, ἂν ὁ νομοθέτης λέγων φιλοσοφίαν νοῆ τὴν **Ψυχολογίαν καὶ τὴν Λογικὴν καὶ τᾶλλα φιλοσοφικὰ μαθήματα ἢ τὴν Ἱστορίαν τῆς φιλοσοφίας καὶ τὴν Παιδαγωγικὴν** ἔπειτα δὲ νομίζομεν περιττὸν νὰ ἀκούσωσιν οἱ θεολόγοι φιλοσοφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἀφ' οὗ ἐν τῷ γυμνασίῳ ἤκουσαν **Ψυχολογίαν καὶ Λογικὴν**. Ταῦτα περίπου

ἔγραψεν ὁ πέρυσι κοσμήτωρ τῆς Θεολ. Σχολῆς εἰς τὸ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργεῖον, ὅπερ κατόπιν διαμαρτυρίας ἡμῶν ἐζήτησε τὸν λόγον τῆς τοιαύτης ἀποφάσεως. Καὶ ἔγραψε ταῦτα, ἐν ᾧ

1) Οὐδεὶς ἀγνοεῖ ὅτι **Φιλοσοφία εἶναι ἡ Φιλοσοφία** ἢτοι ἡ **Ψυχολογία** καὶ ἡ **Λογικὴ** καὶ ἡ **Ἠθικὴ** καὶ ἡ **Μεταφυσικὴ** καὶ ἡ **Φιλοσοφία τῆς θρησκείας** καὶ ἡ **Καλλολογία** καὶ εἴ τι ἄλλο φιλοσοφικὸν μάθημα (Hobbl. Wundt, Einleitung in die Philosophie, σελ. 85. Külpe Einl. in die Phil. ⁴, σελ. 19. Eisler Einl. in die Phil., σελ. 18).

2) Ἡ δὲ **Παιδαγωγικὴ** εἶναι **Παιδαγωγική**, οὐχὶ **Φιλοσοφία** ¹⁾.

3) Δὲν ἐπιτρέπεται δὲ νὰ ἀγνοῶσι ταῦτα καθηγηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου. Πῶς γινώσκουσιν ὁ **Hagenbach** καὶ ὁ **Heinrici** καὶ ὁ **Dorner** καὶ ὅσους ἄλλους ἀνωτέρω ἐμνημονεύσαμεν ὅτι **φιλοσοφία** εἶναι ἡ **Ψυχολογία** καὶ ἡ **Λογικὴ** καὶ ἡ **Ἠθικὴ** καὶ ἡ **Φιλοσοφία τῆς θρησκείας** καὶ ἡ **Μεταφυσικὴ** καὶ ἡ **Καλλολογία** καὶ μεγαλοστόμως κηρύττουσιν ὅτι **περὶ τὴν Θεολογίαν** δύναται **ἐπιστημονικῶς** νὰ **σπουδάξῃ** μόνον ὅστις ἔχει ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων;

4) Μαρτυροῦσι δὲ καὶ τὰ μέχρι τοῦδε παρ' ἡμῖν γινόμενα. Τὸ Β. Δ. τοῦ 1842 ῥητῶς ἀναγράφει ὡς **φιλοσοφικὰ μαθήματα** τὴν **Ψυχολογίαν** καὶ τὴν **Λογικὴν** καὶ τὴν **Ἠθικὴν** καὶ τὴν **Μεταφυσικὴν**.

5) Καὶ οἱ ἐκάστοτε δὲ καθηγηταὶ εἰς πάντα ἢ εἰς τινὰ τούτων τῶν μαθημάτων ἐξήταζον τοὺς θεολόγους καὶ τοὺς φυσικοὺς καὶ μαθηματικοὺς καὶ τοὺς νομικοὺς. Οὕτως ὁ **Φίλιππος Ἰωάννου** καὶ ὁ **Παππαδόπουλος**.

Παραδοξότατον δὲ εἶναι καὶ τὸ ἐπιχείρημα τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος καθηγητῶν τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, καθ' ὃ **περιττὸν** εἶναι

¹⁾ Δὲν λέγομεν ὅτι θεωροῦμεν περιττὴν τὴν παιδαγωγικὴν μόρφωσιν τῶν θεολόγων. Ἰσχυρίζομεθα μόνον ὅτι, ὅταν τὸ Β. Δ. λέγῃ φιλοσοφίαν, δὲν νοεῖ τὴν παιδαγωγικὴν.

να ἀκούωσιν οἱ θεολόγοι φιλοσοφίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἀφ' οὗ ἤκουσαν ἐν τῷ γυμνασίῳ Ψυχολογίαν καὶ Λογικὴν.

Καὶ ἄριστα ἂν ἐδιδάσκοντο ἐν τῷ γυμνασίῳ τὰ εἰρημένα μαθήματα, ὅπερ ἀτυχῶς καθόλου εἶπεῖν δὲν συμβαίνει, δὲν θὰ ἦτο ἡ τοιαύτη γνῶσις **προβαθμῖς** μόνον εἰς τὴν Πανεπιστημιακὴν διδασκαλίαν, ὡς εἶναι ἡ τῶν **Ἑλληνικῶν** καὶ τῶν **Λατινικῶν** καὶ τῆς **Ἱστορίας** προκειμένου καὶ περὶ τῶν θεολόγων; Ἐπειτα ἀρκεῖ εἰς τοὺς θεολόγους ἡ γνῶσις τῆς Ψυχολογίας μόνον καὶ τῆς Λογικῆς; Σήμερον πανταχοῦ, ὡς οἱ ἐπαίοντες γινώσκουσιν, ἐπιδιώκεται ἐνίσχυσις καὶ τῆς ἐν τῷ γυμνασίῳ φιλοσοφικῆς παιδείσεως καὶ τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἀπαιτεῖται δηλαδή, ἵνα καὶ πάντα τὰ ἐν τῷ γυμνασίῳ μαθήματα διδάσκωνται φιλοσοφικώτερον καὶ οἱ μέλλοντες νὰ διδάξωσιν ἐν τῷ σχολείῳ τούτῳ παρασκευάζωνται ἐπαρκέστερον φιλοσοφικῶς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ (Προβλ. Lehmann, Phil. Propädeutik 1903).

Καὶ οἱ θεολόγοι δέ, οὓς ἐν τοῖς πρόσθεν ἐμνημονεύσαμεν, ὁ **Hagenbach**, ὁ **Heinrici**, ὁ **Dorner** καὶ οἱ ἄλλοι, διδάσκουσιν ὅτι καὶ τῆς **Ἠθικῆς** καὶ τῆς **Φιλοσοφίας τῆς θρησκείας** καὶ τῆς **Μεταφυσικῆς** καὶ τῆς **Καλλολογίας** ἔχουσιν ἀνάγκην οἱ τῆς θεολογίας ἐπιστήμονες οἱ μέλλοντες διδάσκαλοι καὶ ἱεροκέρυκες καὶ κληρικοί.

Οὕτως ἔχουσι τὰ πράγματα. Καὶ ὅμως μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης οἱ φοιτηταὶ τῆς Θεολ. Σχολῆς δὲν φοιτῶσιν εἰς τὰ μαθήματα τῆς συστηματικῆς φιλοσοφίας! Καὶ ταῦτα, ἐν ᾧ τὸ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργεῖον ἔγγραφον ἡμέτερον κατὰ Φεβρουάριον π. ἔ. ὑποβληθέν, ἐξ' οὗ ἐπείσθη περὶ τοῦ δικαίου καὶ τῆς ὀρθότητος τῶν ἰσχυρισμῶν ἡμῶν, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐνεστῶτος πανεπιστημιακοῦ ἔτους ἔπεμψεν εἰς τὴν Πρυτανείαν τοῦ Πανεπιστημίου μετὰ τῆς ῥητῆς ἐντολῆς, ἵνα οἱ θεολόγοι ἀκροῶνται καὶ ἐξετάζωνται εἰς τὴν φιλοσοφίαν κατὰ τὸν νόμον.

Καὶ ἤδη ἐλπίζομεν ὅτι τὸ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργεῖον τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ ἄλλως καὶ νομοθετικῶς θὰ εὐαρεστηθῇ νὰ κανονίσῃ, εἰσάγον εἰς τὴν Βουλὴν σχέδιον νόμου καθορίζοντος ἀκριβῶς

τὰ τῆς ἀκροάσεως καὶ ἐξετάσεως τῶν Φιλολόγων καὶ τῶν θεολόγων καὶ τῶν Φυσικῶν καὶ Μαθηματικῶν καὶ τῶν Νομικῶν εἰς τὴν Φιλοσοφίαν.

Καὶ τοῦτο δ' ἀναμένομεν παρὰ τοῦ ἐπὶ τῆς Παιδείας Ὑπουργείου, νὰ καθορίσῃ νομοθετικῶς τὴν σχέσιν τοῦ Διδασκαλείου τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως πρὸς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἐν τῷ ἐσχάτως ψηφισθέντι περὶ τοῦ εἰρημένου Διδασκαλείου νόμῳ λέγεται ὅτι οὐδεὶς τῶν διδασκόντων διορίζεται ἐν τοῖς σχολείοις τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως, ἂν μὴ φοιτήσῃ εἰς τὸ Διδασκαλεῖον τοῦτο καὶ ἀκούσῃ ἄλλα τε μαθήματα καὶ **Ψυχολογίαν** καὶ **Ἠθικὴν**.

Ἀλλὰ τῶν μελλόντων λειτουργῶν τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως ἡ φιλοσοφικὴ παρασκευὴ εἶναι ἔργον τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ δ' ἀνάγκη ταχέως νὰ ἰδρυθῇ καὶ τὸ **ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΟΝ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ**, περὶ οὗ πολλάκις μέχρι τοῦδε ἐγράψαμεν¹⁾ καὶ ἡ Ἐπιτροπεία ἢ ἐπὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου καὶ ἡ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ καὶ ἡ Πανεπιστημιακὴ Σύγκλητος κατόπιν τῶν ὑποδείξεων ἡμῶν εἶπον ὅτι ἀπαραίτητον εἶναι τάχιστα νὰ καταρτισθῇ. Τὸ δὲ λεγόμενον Διδασκαλεῖον τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως ὀρθῶς ἔχει νὰ ἀποβῇ **πρότυπον γυμνάσιον**, οἷα τὰ ἐν Γερμανίᾳ, ἔχον διευθυντὴν καὶ καθηγητὰς παιδαγωγικῶς μεμορφωμένους καὶ δεδοκιμασμένους διδασκάλους, ἐν ᾧ οἱ μέλλοντες τῆς Μ. Ἐκπαιδεύσεως λειτουργοὶ νὰ ἀσκῶνται εἰς τὸ διδάσκειν τὰ μαθήματα, ὅσα μέλλουσι νὰ διδάξωσιν, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῶν ἀρμοδιῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου. Καὶ οἱ ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ δὲ διδάσκαλοι οἱ καλούμενοι εἰς τὸ σχολεῖον τοῦτο πρὸς ἄσκησιν ὀρθὸν εἶναι παρὰ τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου νὰ ἀκούωσι τὰ φιλοσοφικὰ καὶ τὰ παιδαγωγικὰ μαθήματα.

(¹) Πρὸβλ. ἡμετέρας διατριβάς· 1) *Ἡ φιλοσοφία ἐν τῷ Καποδιστριακῷ Πανεπιστημίῳ*, 1911. 2) *Ἡ πειραματικὴ Παιδαγωγικὴ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων*, 1911. 3) *Πειραματικὴ Ψυχολογία καὶ Ψυχολογικὰ ἐργαστήρια*, 1913.